

סוגיה י: דיני התקיעה (2): תקיעה בבור ושמיעת מקצת תקיעה

* *

רקע

בסוגייתנו שלושה נושאים:

- א. דין תקיעה בבור ובדות.
- ב. שמיעת מקצת תקיעה.
- ג. תקיעה ארוכה שהתכוונו שתעלה לשתי תקיעות.

מקורות

- א. גמ' כז: -כח. "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות... וקא מיערבב קלא קמ"ל"
גמ' כז. "ושתי חצוצרות מן הצדדים... לידע שמצות היום בשופר"
- ב. רי"ף ז. "מתני' התוקע לתוך הבור... אותן העומדים בבור יצאו"
רי"ן ד"ה גמ', וגרסי'
רא"ש סי' ח; תוס' רא"ש ד"ה מקצת תקיעה; טור סי' תקפז
רמב"ם הל' שופר פ"א ה"ח
- ג. ריטב"א כז. ד"ה ת"ש תקע בראשונה, ה"ג אלא תרתי, "והלכתא..."; כח. ד"ה ואמאי
ד. שו"ע סי' תקפז ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ו-ז, י, טו-טז]
סי' תקפח סע' א ומשנה ברורה [בעיקר: סק"ב]

ריטב"א כז. ד"ה ת"ש תקע, אלא תרתי, כח. ד"ה ואמאי ליפוק
ת"ש תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת. הרי"ף גיאת פירש אין בידו אלא
אחת היינו הראשונה וסמך בזה על הירושלמי לפי פשוטו, ולהכי נקט תנא תקע בראשונה אבל
בשניה שהאריך בה כשתים לא עלתה לו כלל שהרי אין לה סוף כי הוא נתכוון בסופה להיות תחילה
לסימן השני, ואין פירושו מחוור כלל, חדא דלישנא דמתניתין לא דייק הכי דמשמע כי מן השתים
שנתכוון אין בידו מהם אלא אחת הא אחת יש בידו, ועוד דאם האחרונה לא עלתה לו כלל והיא
תקיעה פסולה איבד כל הסימן כדבעינן למימר קמן, ועוד דמהיכא תיתי דבעינן כונה בתקיעות
לראשונה או לשניה הא אפילו לדברי המחמיר לא בעינן אלא כונה לצאת, ובפירוש אמר בירושלמי
בהקורא את המגילה (מגילה פ"ב ה"ב) אמר ר' יוסה היה זה צריך ראשונה וזה אחרונה תקיעה אחת
מוציא ידי שניהן, אלא דההיא יש לפרשה כשאחד תקע לשניהן ומתכוין בה לדעת שניהם וכל אחד
מתכוין בה למה שצריך, ומיהו עיקר הטעם אינו מחוור, ועוד שהרי אמרו בתוספתא תקע והריע
וחזר והריע ותקע אין בידו אלא אחת כלומר התקיעה האחרונה בלבד אלמא אותה האחרונה עולה
להיות ראשונה בסימן אחר, ועוד יש להקשות עליו מלשון שמועתינו דאמרינן וליסליק ליה לתרתי
דפשוטיה דהאי לישנא משמע דלחדא מיהת סליק ליה, ועוד יש מקשים ממה שהוצרך התלמוד
לדקדק וממילא תחילה בלא (ראש) [סוף] יצא דאלמא בלאו האי דיוקא לא מצי מוטיב מהאי
מתניתין, [ו]אמאי דכיון דסברינן שהשניה לא עלתה לו כלל בלאו האי דיוקא מצי פריך, דאפילו
תימא דתחלה בלא סוף לא יצא כיון דאמרת בסוף בלא תחלה יצא תיקשי מתניתין אמאי [לא]

מהדורה ראשונית ללא הגהה

עלתה לו שניה כלל ליפוק בסוף תקיעה מיהת, דאי משום דמפסיק בנתים ראש התקיעה שהוא פסול הא רבינו ז"ל לא חייש להאי הפסקה בדיעבד, ומיהו הא לא קשיא לי דסוף התקיעה לדעת הרב ז"ל אינו בדין שתעלה להיות סוף לסימן זה שהרי הוא לא נתכוון בו אלא להיות תחלה לסימן השני, ומ"מ אין דבריו נכונים מן הטעם שכתבנו.

ועיקר הפירוש כדפרש"י וכל הגאונים אין בידו מן השנים שהאריך כשתים אלא אחת שתעלה לו לתקיעה אחרונה של סימן שעשה אבל לא לתחלת הסימן האחר, או אם רצה לאבד הסימן שעשה ושתעלה לו זו לראש סימן אחר וישלים עליו הרשות בידו, והיינו אין בידו אלא אחת, והא דאיצטריך למיתני תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים ולא קתני האריך בתקיעה כשתים טעמא דמילתא דכיון שאין שיעור לתקיעות למעלה דין הוא שלא תעלה לו לשתים כי הכל תקיעה אחת היא אבל כשעשה היכר בדבר שתקע הראשונה כדרכו והאריך בשניה כשתים ס"ד אמינא שתעלה לו לשתים כשנתכוין לכך וליהוי כאילו הפסיק קמ"ל.

והלכתא כמסקנא שאין אדם יוצא במקצת תקיעה, ויש אומרים שהוא יוצא במקצת תרועה כיון שהוא קול נשבר הרי יש תחלה וסוף באמצעיתן ואם שמע מהם כשיעור יצא, וכן דעת רבינו הגדול ז"ל, אבל בירושלמי השוו דין תרועה לתקיעה בזה, וראוי להחמיר כיון שאין ההיתר מפורש בגמרא דילן.

ואמאי ליפוק בתחלת תקיעה מקמי דליערבב קלא. הקשה הרמב"ן ודילמא ליכא שיעור תקיעה מקמי דליערבב, ותיריך דאפשר דמדלא קתני אם קול הברה הוא וקתני שמע שאם שמע קול הברה אפילו בסוף לאחר שיעור תקיעה לא יצא, אי נמי קים לן דלא מיערבב קלא דבור אלא לאחר שיעור תקיעה למאן דמאריך טובא ותקע להו, ויש מפרשים דהשתא סברינן דרבא דמכשיר במקצת תקיעה כיון דאידך הוי שעת חיובא לאחרינא אפילו שאין במה ששמע כשיעור היא והיינו מקצת תקיעה דקאמר כלומר מקצת שיעור תקיעה, וכן בסוגיא דלעיל (כ"ז א') על דרך הזה היא, והיינו דאמרינן לכך מאריך בשופר וסתמא קתני מאריך אע"פ שאין בו שיעור תקיעה, ומיהו אליבא דהלכתא הא קיימא לן שלא יצא במקצת תקיעה אפילו יש בה כשיעור, והכי מסקנא לעיל, והכא נמי הא פרישנא מימרא דרבא בתוקע ועולה לנפשיה שלעולם שמע קול שופר וקמ"ל [דלא חיישינן] דלמא מפיק אוניה ואכתי שופר בבור דהא לא שכיח.

תוס' רא"ש כח. ד"ה מקצת תקיעה

מקצת תקיעה קודם שיעלה עמוד השחר ומקצת תקיעה אחר שיעלה עמוד השחר לא יצא. נראה לי דעל כרחק מיירי דאותה מקצת תקיעה דלאחר שעלה עמוד השחר אין בו שיעור תקיעה דאי הוה ביה שיעור תקיעה אמאי לא יצא דמאי נפקא מינה מה שהשמיע קול בשופר בלילה מאחר שיש בו שיעור תקיעה לאחר שעלה עמוד השחר, ודומיא דהכי מיירי מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה חוץ לבור כגון שאין במקצת חוץ לבור שיעור תקיעה ואפילו הכי יצא וכדמפרש טעמא משום דבור זמן חיובא הוא לאותם העומדים בבור, ולפי זה נסתלקה קושיית הרמב"ן דפריך שפיר לעיל ליפוק בתחלת תקיעה אף על פי שאין בו שיעור תקיעה כיון דתקיעה היא לאותם העומדים בבור, וכן משמע הא דאמר לעיל לכך מאריך בשופר לא בעי למימר דמאריך בשיעור תקיעה רק שישמעו קול השופר לבורו כיון דתקיעה גמורה היא אלא שלא שמעה יפה מפני החצוצרות.

טור אורח חיים סימן תקפז

מקום הראוי לתקוע בו כיצד כגון מקום שתשמע בו התקיעה בלא עירובב אבל אם שמע בערבוביא לא יצא לפיכך העומד בבור או בחבית גדולה ותוקע ושמעו אחרים מבחוץ לא יצאו שאין שומעין

אלא קול הברה אבל הוא עצמו יצא ששמע קול שופר אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה יצא שכל מה ששמע בין בפנים בין בחוץ היה קול שופר והאחרים לא יצאו אף על פי שבסוף התקיעה שמעו קול שופר כיון שלא שמעו קולו בתחילה לא יצאו ששמעו תחלת תקיעה בלא סופה או סופה בלא תחלתה ואין באותה מקצת שיעור תקיעה לא יצא ובעל העיטור כתב שאפילו אם יש במקצתה שיעור תקיעה לא יצא.

הסבר הסוגיה

התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא.
 [משנה כז:]
 תקע בראשונה ומשך בשניה כשתיים אין בידו אלא אחת.
 [משנה לג:]
 למימרא דסבר רבה שמע סוף תקיעה בלא תחילת תקיעה יצא.
 [גמ' כח.]

המשנה אומרת שבתקיעה לתוך בור, דות ופיטס יוצאים ידי חובה רק אם שומעים קול שופר ולא אם שומעים קול הברה.¹

מבאר רב הונא: "לא שנו אלא לאותם העומדים על שפת בור אבל אותם העומדין בבור יצאו". נחלקו הראשונים בהסבר דברי רב הונא:

רמב"ם [הל' שופר פ"א ה"ח]: רב הונא מוסיף על המשנה. דברי המשנה שיש חילוק בין שומע קול שופר לשומע קול הברה נאמרו רק לאנשים העומדים מחוץ לבור, אבל אנשים העומדים בתוך הבור שומעים תמיד קול שופר, ויוצאים ידי חובה.

רא"ש [סי' ח]: רב הונא מפרש את המשנה. החילוק בין קול שופר לבין קול הברה הוא חילוק בין העומדים בחוץ שתמיד שומעים קול הברה לבין העומדים בפנים שתמיד שומעים קול שופר.

הבית יוסף [סי' תקפז סע' ג וד"ה ורבינו] סובר שיש סימטריה בין תקיעת שופר בתוך הבור והאנשים עומדים בחוץ לבין תקיעת שופר מחוץ לבור והאנשים עומדים בתוך הבור. בשני המקרים, לדעת הרא"ש שומעים קול הברה ואין יוצאים ידי חובה, ולדעת הרמב"ם יוצאים ידי חובה רק כשיודעים ששומעים קול שופר ולא קול הברה. הב"ח [שם סע' א ד"ה כתב] חולק ולדעתו רק בתקיעה בבור יש "ערבוב קלא", אם תוקעים מחוץ לבור אין ערבוב קלא אף לנמצאים בתוך הבור.

המשנה אומרת שאם תקע תקיעה ראשונה של "תקיעה תרועה תקיעה" כשיעורה, ומשך את התקיעה האחרונה כשיעור שתי תקיעות, כדי שיעלו לו לתקיעה האחרונה של התר"ת הראשון ולתקיעה ראשונה של התר"ת השני, אין בידו אלא אחת. נחלקו הראשונים בפירושו המשנה:

¹ הביאור הלכה [סי' תקפז ד"ה ואם] מבאר ש"קול הברה" אינו "הד" אלא "ערבוב הקול". לדעתו ניתן לצאת ידי חובה במקום שיש הד, כיוון שהקול נכפל אחר שנגמר הקול הראשון

הרי"ץ גיאת [מובא ברמב"ן כו. ד"ה הא דתנן תקע בראשונה, ובריטב"א ד"ה ת"ש תקע בראשונה] מפרש שאין בידו אלא התקיעה הראשונה של התר"ת, אבל התקיעה הארוכה אינה עולה לו כלל אפילו לא כתקיעה אחת. הרמב"ן [שם] ורוב הראשונים חולקים ולדעתם התקיעה הארוכה אינה עולה כשתיים אבל עולה לתקיעה האחרונה של התר"ת.

הרי"ץ גיאת סובר שכיוון שחציה הראשון של התקיעה היה מיועד לתקיעה האחרונה של התר"ת הראשון, וחציה השני היה מיועד לתקיעה הראשונה של התר"ת השני, לא היתה לו תקיעה שלמה בכוונה המתאימה לתקיעה הנכונה ולכן אינו יוצא ידי חובתו בתקיעה זו.

הרמב"ן מקשה על הרי"ץ גיאת שבגמ' יש מחלוקת האם מצוות צריכות כוונה ותוקע לשיר אינו יוצא ידי חובתו, או שמצוות אינן צריכות כוונה ותוקע לשיר יוצא ידי חובתו. בסוגייתנו מדובר שתוקע לשם מצוה, ולכן יוצא ידי חובתו אפילו למאן דאמר מצוות צריכות כוונה.

כדי לתרץ קושיה זו יש לבאר שתקיעה ראשונה ותקיעה אחרונה הן שתי תקיעות שונות, ודין התוקע תקיעה ראשונה ומתכוון לתקוע תקיעה אחרונה, כדין המתכוון לתקוע תקיעה ויצאה לו תרועה, שתרועה זו אינה עולה לשם מצוה מפני שהוא מתעסק בעלמא [לקמן נבאר מושג זה]. התוקע לשיר מתכוון לתקיעה סתם, ולכן תקיעה זו עולה גם לתקיעה ראשונה וגם לתקיעה אחרונה, אבל התוקע לתקיעה ראשונה מפקיע את תקיעתו מדין תקיעה אחרונה, והשומעה כדי לצאת ידי תקיעה אחרונה אינו יוצא ידי חובתו. הרמב"ן ורוב הראשונים אינם מקבלים סברא זו, ולדעתם ניתן לצאת ידי חובה, למאן דאמר מצוות צריכות כוונה, בכל תקיעה לשם מצוה.

הגמ' מעלה הוה אמינא שניתן לצאת ידי חובה בשמיעת סוף תקיעה בלא תחילת תקיעה, ובשמיעת תחילת תקיעה בלא סוף תקיעה, והיא דוחה הוה אמינא זו.

מפשטות הגמ' משמע, וכך מפרשים הרמב"ן [כו. ד"ה הא דתנן תקע בראשונה] והריטב"א [כו. ד"ה ת"ש תקע בראשונה], שכל התקיעה היא יחידה אחת וחייבים לשמוע את כולה, אם שמע מקצת תקיעה לא יצא ידי חובתו אפילו אם שמע במקצת התקיעה שיעור תקיעה. לפיכך הגמ' חייבת לבאר את דברי רב הונא ש"שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה על שפת הבור", שמדובר באדם התוקע תוך כדי עליה מהבור, והוא שומע את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה. כמו כן הגמ' חייבת להסביר את המשנה [כו.]: שבמקדש תוקעים בשופר ובשתי חצוצרות, שקול השופר חביב ולכן ניתן לשמוע אותו ביחד עם קול חצוצרה, כיוון שאם היינו פוסקים דתרי קלי לא משתמעי לא היה ניתן לצאת ידי חובה אפילו אם השופר היה מאריך שיעור תקיעה.

הרא"ש [תוס' הרא"ש ד"ה כח. ד"ה מקצת. טור סי' תקפז] חולק על פירוש זה וסובר, שאין חובה לשמוע את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה, ואם שמע שיעור תקיעה יצא ידי חובתו. לדעתו היתה לגמ' הוה אמינא, שאין חובה לשמוע שיעור תקיעה אלא רק לתקוע שיעור תקיעה, והשומע יוצא ידי חובתו אף בשמיעת כלשהו מהתקיעה. למסקנה אומרת הגמ' "שמע סוף תקיעה בלא תחילת תקיעה לא יצא ידי חובתו", וחייבים לשמוע שיעור תקיעה.

ניתן להביא ראיה לשיטת הרא"ש מקושיית הגמ', מדוע תוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס אינו יוצא ידי חובתו אם שמע קול הברה והרי הוא יכול לצאת ידי חובה בתחילת הקול מלפני "דליערבב קלא". לשיטת הרא"ש קושיית הגמ' ברורה אבל לשיטת הרמב"ן קשה, שהרי ניתן לתרוץ שאין בקול זה שיעור תקיעה [עיין בריטב"א (כת. ד"ה ואמאי) המביא את תירוץ הרמב"ן לקושיה זו].

ניתן להביא ראיה לשיטת הרמב"ן מכך שהגמ' תירצה את קושייתה "כי קאמר רבה בתוקע ועולה לנפשיה", ולא תירצה שרבה עוסק במקרה ששמע על שפת הבור שיעור תקיעה, משמע שאם לא שמע תחילת תקיעה אינו יוצא אף כשמע שיעור תקיעה [הרא"ש תרוץ שפירוש הביטוי "מקצת תקיעה" הוא פחות משיעור תקיעה].

הרמב"ן [מובא בריטב"א כז. ד"ה ה"ג אלא תרתין] סובר שהחיוב לשמוע את קול התקיעה מתחילתה ועד סופה נאמר לגבי תקיעה בלבד שהוא קול אחד, אבל בשברים ובתרועה שהם קולות שבורים מספיק לשמוע שיעור של חיוב אף כשאינו שומע את כל התקיעה. הריטב"א מביא שהירושלמי חולק על דין זה, "וראוי להחמיר כיון שאין ההיתר מפורש בגמרא דילין".

סיכום

בסוגייתנו מתחדשים שלושה דינים בגדרי התקיעות:

- א. טיב הקול - קול שופר ולא קול הברה.
- ב. הגדרת תקיעה - האם חייב לשמוע את כל התקיעה או מספיק לשמוע שיעור תקיעה.
- ג. תקיעה ראשונה ותקיעה אחרונה האם שתי חלויות שונות או חלות אחת.

יוצאים ידי חובה בשמיעת קול שופר ואין יוצאים ידי חובה בשמיעת קול הברה. מפורש בגמ' שאם השופר בבור והשומע בבור, הקול קול שופר ויוצאים ידי חובה, נחלקו הראשונים האם כשהשופר בבור והשומע מחוץ לבור, הקול קול הברה או שתלוי כיצד הקול נשמע לאוזני השומע. נחלקו הפוסקים האם כשהשופר מחוץ לבור והשומע בבור יש לחשוש לקול הברה.

הרא"ש סובר שאין חובה לשמוע את כל התקיעה ומספיק לשמוע שיעור תקיעה, הרמב"ן וסיעתו סוברים שחובה לשמוע את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה. הרמב"ן מודה לרא"ש בשברים ותרועה שמספיק לשמוע שיעור תקיעה. הריטב"א פוסק שראוי להחמיר אף בשברים ותרועה.

הרי"ן גיאת סובר שתקיעה ראשונה ותקיעה אחרונה הן שתי חלויות שונות, ואם אדם התכוון לתקיעה אחת והיה חייב בתקיעה השניה לא יצא ידי חובתו. הרמב"ן וסיעתו חולקים ולדעתם יוצא ידי חובתו, או מפני ששתי התקיעות חלות אחת או מפני שמספיק להתכוון לצאת ידי חובת המצוה.

הלכה

השו"ע [סי' תקפז] פוסק כרמב"ם, שאם התוקע בבור והשומעים בבור יוצאים ידי חובה, אם הם מחוץ לבור יוצאים ידי חובה אם שמעו קול שופר, אם התוקע והשומעים בפיטס יוצאים ידי חובה רק אם שמעו קול שופר [עיין במשנה ברורה סק"ח].

הט"ז מחדש שקול הברה אינו תלוי בבור בלבד, אלא אם התוקע בבית הכנסת והשומעים עומדים בריחוק מקום מחוץ לבית הכנסת הקול שהם שומעים הוא קול הברה, ואינם יוצאים ידי חובתם. המשנה ברורה [סק"ז] פוסק שיש לחוש לדעה זו שלא בשעת הדחק, ולחזור ולתקוע ללא ברכות.

השו"ע [סע' ג, ורמ"א סי' תקפח סע' א] פוסק שחייבים לשמוע את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה, והוא מביא את שיטת הרא"ש והטור, שמספיק לשמוע שיעור תקיעה, כיש אומרים. המשנה ברורה [סקט"ו] פוסק שהעיקר כדעה הראשונה, וצריך לחזור ולתקוע ללא ברכות, אבל עדיף לשמוע ברכות מאחר שלא יצא ידי חובתו.